

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 1 Nisan 2022

ss. 286-300

Makalenin Geliş

Tarihi

30/02/2022

Makalenin

Kabul Tarihi

20/04/2022

Yayın Tarihi

30/04/2022

ALİ EMİRİ MANZUM 674'TE KAYITLI ŞİİR MECMUASINDA YER ALAN *DİVAN*'DA BULUNMAYAN BÂKİ MAHLASLI İKİ GAZEL

Elif ŞİMŞEK¹

ÖZET

Şiir mecmuaları, klâsik Türk edebiyatı tarihi için önemli kaynaklardan birisidir. Antolojik özelliğinin yanında şiir mecmualarında biyografik malumat da mevcuttur. Mecmualarda tercih edilen şiirlerden mecmua derleyicisinin şiir ve şair zevki de tespit edilmektedir. Şiir mecmualarında adı pek bilinmeyen şairlerin şiirlerine rastlanıldığı gibi tanınmış şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerine de ulaşılmaktadır. Şiir mecmuaları üzerinde yapılan çalışmalarla birçok şairin şiir toplamı genişlemiş ve bazı divanlar yeniden şekillenmiştir. Şiirleri sadece şiir mecmualardan derlenerek oluşturulan şairler de vardır. 16. yüzyıl şairlerinden Bâkî'nin (ö. 1600) de şiir mecmualarından hareketle bilinmeyen şiirlerini ortaya çıkaran bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu şiirler Bâkî *Divan*'ının üç ayrı baskısında ve Sabahattin Küçük tarafından yapılan tenkitli neşrinde mevcut değildir. Klâsik Türk edebiyatı tarihinde Bâkî mahlaslı başka bir şairin olmayışı ve Bâkî *Divan*'ının neredeyse yüze yakın nüshasının bulunması Bâkî'ye ait daha birçok kayıp şiirin habercisi olabilir. Çalışmamızda faydalandığımız şiir mecmuasında ise Bâkî'ye ait on şiir yer almakta içlerinden ikisi onun yayımlanmış *Divan*'ında bulunmamaktadır. Bahsi geçen iki gazel Ali Emîrî Millet Kütüphanesi Manzum 674'te kayıtlı 16. yüzyıla ait bir şiir mecmuasının 32^a ve 141^a yüzünde yer almaktadır. Bu çalışma Bâkî'nin bilinmeyen şiirleriyle alakalı çalışmalara bir ek niteliğinde olup olası yeni bir Bâkî *Divanı* neşrine katkı sunacaktır.

¹ Dr., Eski Türk Edebiyatı ABD., elliqbeynena@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-6063-322X

Anahtar kelimeler: klâsik Türk edebiyatı, Bâkî, şiir, mecmua, şiir mecmuası, gazel

TWO GHAZALS WITH BAKI PEN NAME, NOT IN *DIVAN*, IN THE POETRY MAGAZINE REGISTERED IN ALI EMIRI POETRY 674

ABSTRACT

Poetry journals are one of the important sources for the history of classical Turkish literature. Besides its anthological feature, there is also biographical information in poetry magazines. Poetry and poet pleasure of the magazine compiler is also determined from the poems preferred in the magazines. In poetry magazines, poems of unknown poets are found, as well as poems of well-known poets that are not included in their *divans*.

With the studies on poetry magazines, the poetry collection of many poets has expanded and some *divans* have been reshaped. There are also poets whose poems were compiled only from poetry magazines. Some studies have been carried out that reveal the unknown poems of Baki (d. 1600), one of the 16th century poets, based on his poetry journals. These poems are not available in three different editions of Bâkî's *Divan* and in the critical publication of Sabahattin Küçük. The absence of another poet with the pen name Bâkî in the history of classical Turkish literature and the existence of nearly one hundred copies of Baki's *Divan* may be the precursors of many more lost poems belonging to Bâkî. There are ten poems belonging to Bâkî in the poetry magazine that we benefit from in our study, two of them are not found in his published *Divan*. The two ghazals mentioned are on the 32^a and 141^a sides of 16th century poetry magazine registered in the Ali Emiri Millet Library, Poetry 674. This study is an addition to the studies on Baki's unknown poems and will contribute to a possible new Baki *Divan* publication.

Keywords: classical Turkish literature, Baki, poem, magazine, poetry magazine, ghazal

GİRİŞ

Toplanılıp biriktirilmiş, tanzim ve tertip edilmiş şeyler hey'eti (Şemseddin Sami, 2007: 1293) anlamlarına gelen "mecmua" kelimesi, dağınık şeyleri bir araya getirmek, toplamak anlamındaki "cem" masdarından türeyen ve "bir araya getirilmiş, toplanmış" anlamındaki "mecmu"dan gelen (Uzun, 2003: 265) mef'ûl babında müennes (dişil) bir kelimedir." (Köksal, 2012: 411).

Edebiyat terimi olarak "mecmua" ise bir veya daha fazla yazar yahut şaire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dinî, din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan derleme kitaplardır. (Uzun, 2003: 265).

Mecmualarla alakalı birçok tasnif yapılmıştır (Kılıç, 2012: 75-96). Levend'in mecmualarla alakalı kısa ve öz tasnifi şu şekildedir:

1. Nazîreler mecmuları,
2. Meraklılarca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiirler mecmuaları,
3. Türlü konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,
4. Aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,
5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmualar. (Levend, 1984: 166).

Çalışmamızın konusu olan Ali Emîri Manzum 674'teki mecmua, antoloji niteliğinde seçme şiirlerin yer aldığı ve içerisinde nazireleri de barındıran bir şiir mecmuası özelliği göstermektedir.

Şiir Mecmuaları

Kütüphanelerde genellikle “mecnû'a-i eş'âr” veya “mecnû'atü'l-eş'âr” şeklinde kayıtlı olan (Köksal, 2012: 412) şiir mecmuaları için “müntehabat mecmuaları” (Tarlan, 1946: 122), “kişilerin beğenilerini yansıtan bir not defteri” (Kut, 1986: 170), “şiir defterleri” (Aydemir, 2007: 122), “antoloji” (Aydemir, 2007: 122), “medfun ve meçhul birer hazine” (Kılıç, 2012: 77), “Osmanlı edebiyatının kırkambarı” (Hatice Aynur vd., 2012) ve “manzum metinlerden oluşan toplamalar” (Köksal, 2012: 411) gibi nitelendirmeler yapılmıştır. Şiir mecmuaları ve onların tasnifi ile alakalı ise Yazar'ın toparlayıcı mahiyetteki çalışmasına bakılabilir (Yazar, 2013: 604).

Şiir mecmualarının muhtevasına bakıldığında ise genellikle divan tertibinde karşımıza çıkan türler yer almaktadır. “Şiir mecmualarında gazel, kaside, kıt'a, murabba, muhammes, tahmis vb. nazım şekilleriyle yazılmış birçok şiir bulunmakta, ayrıca çeşitli berceste beyitlere rastlanmaktadır.” (Yılmaz, 2008: 255).

Şiir mecmuaları, mecmuayı derleyen kişinin ve derlendiği devrin şiir zevkini de yansıtmaktadır. Tarlan, mecmua derleme ameliyesini “bir devrin edebiyat zemininin teşkili” (Tarlan, 1946: 123) olarak görür.

Şiir mecmuaları klâsik Türk edebiyatı tarihine kaynak olma adına divan ve tezkirelerle neredeyse eşdeğer niteliktedir. Bu mecmualar bazen divanların bir diğer nüshası gibi işlev görmekte² bazen de tanınmış birçok şairin bilinmeyen ve divanında yer almayan şiirlerini ortaya çıkarmaktadır. Bazı şairlerin divanlarının vefatlarından sonra tedvin edildiği (Pakalın, 1983: 456)

² “Divân ve tezkire gibi temel kaynaklar kadar önemli olan şiir mecmuaları klâsik metin neşrinde muhtevasına göre kimi zaman ele alınan eserin bir nüshası olarak kabul edilmiş, kimi zaman da gerekli kısımlarda istifade kaynağı olmuştur. Ayrıca neşredilmiş bir metin ile mecmualardaki nüshasının mukayesesi sonucunda söz konusu metnin sıhhat derecesi de arttırılabilmektedir.” bkz. (Tanyıldız, 2012: 225).

düşünüldüğünde ve son zamanlarda mecmualar üzerinde gittikçe artan çalışmalar vesilesiyle de divanların yeniden tertibi şeklinde bir çalışma alanı doğmuştur. Bu alana zemin olarak daha önce divanı bulunamayıp mecmualardan hareketle hazırlanan *Helâkî Divan'ı*, divan nüshası olduğu hâlde mecmualara dayanılarak hazırlanan Amrî, Çâkerî ve Behiştî divanları (Aydemir, 2007: 127) örnek gösterilebilir. 16. yüzyıl şairlerinden Selîkî'nin de (ö. ?) divanı bilindiği ama henüz ele geçmediği için şiirleri mecmualardan hareketle derlenerek bir araya getirilmiştir (Zülfe, 2006: 7).

Divanları yeniden tertibe götürecek kadar ehemmiyetli olan şiir mecmuaları üzerine Köksal'ın da ifade ettiği üzere birçok şey söylenmiştir.³ Bu konuyla alakalı birçok bildiri, makale, tez, kitap bölümü gibi çalışmalar yapılmış⁴; mecmuaların nasıl çalışılacağına dair gerekli metotların tavsiye edildiği ve belirli kıstasları içeren MESTAP kısaltmalı bibliyografik bir site⁵ (Aktaş, Muhammet Mutlu, 2018: 882) hazırlanmış ve Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) tarafından desteklenen ve Prof. Dr. Beyhan Kesik tarafından yürütülen bir araştırma projesi⁶ (Kesik, 2013: 339) hayata geçirilmiştir.

Şiir mecmuaları çalışmalarına ek olarak Tanyıldız'ın tespitleri de önemlidir:

Şiir mecmuaları üzerine yapılan çalışmalar tespit ve tasnif edildiğinde önümüze müstakil mecmua neşirleri; neşredilmiş mecmualara yapılan eleştiri ve katkılar; mecmuaların tanıtımı ve muhtevası ile ilgili çalışmalar; metin neşrinde ve şair/şiir tespitinde ve üslup değerlendirmelerinde mecmualardan yararlanmaya ilişkin çalışmalar; mecmualardan istifadeyle yapılan edebiyat tarihine katkılar, halk kültürüne ait unsurlar vb. muhtelif değerlendirmeler; araştırma projeleri; üniversitelerde yapılan tezler gibi başlıklar çıkmaktadır. (Tanyıldız, 2012: 228).

Çalışmamızın “Giriş” kısmında mecmua ve şiir mecmualarıyla alakalı kısa bir bilgi verildikten sonra Ali Emîrî Manzum 674'te kayıtlı bulunan şiir mecmuası tanıtılmış ve bu mecmua üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Daha sonra bu mecmuada yer alan ama Bâkî'nin *Divan'da* yer almayan iki gazeli *Divan'daki* şiirlerin dil ve üslubuyla mukayese edilerek tanıtılmıştır. Son

³ Şiir mecmualarının önemine dair bugüne dair pek çok söz söylendi. Hatta sadece mecmuaları konu edinen çalıştaylar yapıldı, sempozyumlar düzenlendi. Nihayet MESTAP kısaltmasıyla bilinen Şiir Mecmualarının Sistemik Tasnifi Projesi ile mecmualar üzerine yapılan çalışmalar da bir sistem dâhilinde toparlanmaya, işlenmeye başladı. Mezkûr projeye birlikte mecmua çalışmaları ciddi bir ivme de kazandı. Bkz. (Köksal, 2017: 86).

⁴ Şiir mecmualarıyla alakalı 2011'e kadar yapılan çalışmalar için bkz. (Gyınas, 2011: 245-260).

⁵ bkz. (Köksal, 2012b: 393-418).

⁶ bkz. SOS-BAP-A-150219-54 numaralı “Baki'nin Şiir Mecmualarında Yer Alan Şiirleri” (2014) adlı araştırma projesi.

olarak Bâkî'nin *Divan*'da yer almayan şiirleri üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

Alî Emîrî Manzum 674'te Kayıtlı Şiir Mecmuası

Çalışmaya konu olan 16. yüzyıla ait şiir mecmuası, Ali Emîrî Millet Kütüphanesi Manzum 674 numarada “Hurûf-ı Hicâ Üzerine Mürettep Mecmû'a-yı Eş'âr” adıyla kayıtlıdır. Yazmanın 1^a yüzündeki mor mürekkepli mührün iç dairesinde “Diyarbakirli Alî Emîrî” ve dış çerçevesinde “Allâhu Te'âlâ hazretlerinin rızâsı için vakf eyledim” şeklinde bir temellük kaydı bulunmaktadır. 1^b yüzünde ise “Es-seyyid İbrâhîm 1227” şeklinde siyah renkli bir mühür içinde hicrî tarihli bir vakıf kaydı yer almaktadır.

214 yapraktan oluşan mecmua ta'lik hatla yazılmış 17 satırlık 2 sütundan oluşmaktadır. Yazmanın cilt kısmı 195x130 mm, iç kısmı 150x80 mm'dir ve sarı, ince, su yollu, filigranlı Avrupa kâğıt özelliği taşımaktadır. Şiirler yazma boyunca yaldızlı cetvel üzerinde yazılmıştır. Sütun içerisinde kalan gazel başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış, sütun dışında kalan başlıklar ve mahlasların üstü lacivert mürekkeple çizilmiştir. Mecmuanın serlevhası sarı yaldız ve lacivert renkleriyle tezhip edilmiştir. Serlevhanın üzerinde çiçek motifleriyle örülü lacivert renkli tığlar bulunmaktadır. Yazmanın sırt kısmı ve kenarları meşin, yüzü ise ipek bezle kaplanmıştır. Yazmada bilhassa belirtmek istenen nazım şekil ve türleri “muhammes” ve “terkîb-bend” şeklindeki başlıklarla siyah mürekkeple yazılmıştır. Şiirler çoğu zaman müstakil başlıklarla bazen de şairin sadece adıyla verilmiştir. Bazı başlıklar ise “Nazîre-i (...)” şeklinde olup şiirin nazire olduğu bilhassa belirtilmiştir. Başlıklar sütun ortalarında “(...) fermâyed” ya da “(...) râst” gibi Farsça ibarelerle birlikte gösterilmiştir. Mecmuada yer alan gazeller beş beyitle sınırlandırılmış, her sütuna 3 gazel yerleştirilmiş ve böylelikle her bir varakta 6 gazel yer almıştır. Mecmuada birbirine benzer kafiyeli ve redifli şiirler alfabetik sırayla alt alta sıralanmıştır. Kafiye ve redif değişimlerinde mecmuanın kenarında “harfû'l-bâ” ya da “harfû'l-tâ” gibi derkenarlar yer almıştır. Mecmuada 15. ve 16. yüzyıllara ait muhtelif şairler yer almaktadır. (Turgut, 2013: 3-5; Muslukcu, 2014: 9-10; Çolak, 2014: 7-8).

Ali Emîrî Manzum 674'teki şiir mecmuasından bahseden ve üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında şu şekildedir:

16. yüzyıl şairlerinden Selikî'nin seçme şiirlerini mecmualardan hareketle bir araya getiren Zülfe, bu mecmuadan da yararlanmış (Zülfe, 2006: 14).

Mecmuanın 1^b-50^a varakları arasını Elif Turgut (Turgut, 2013), 50^b-100^b varakları arasını Esra Gülnur Aydın (Aydın, 2014), 100^b-150^b varakları arasını Ferhat Muslukcu (Muslukcu, 2014), 151^b-200^b varakları arasını Esra Çolak

(Çolak, 2014) yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olup çalışmamızda, hazırlanan bu dört tezden istifade edilmiştir.

Bu mecmua 1975-76 yılları arasında Mehmed Çavuşoğlu'nun danışmanlığında 3 ayrı kişiye mezuniyet tezi olarak da çalıştırılmış ve mecmua "mecnû'atü'n-nezâir" şeklinde kaydedilmiştir. (Parlakkılıç, 2013: 32-33).

Mahremî'nin divanı olduğuna dair kaynaklardan bilgi edinemediğini söyleyen Hatice Aynur onun çeşitli mecmualarda şiirlerinin olduğunu ifade ederken bu mecmuayı da kaydetmiş ve mecmuayı "nazîre mecmûası" (Aynur, 2003: 391) olarak tanımlamıştır.

Karavelioğlu ise Millet Kütüphanesi manzum bölümdeki şiir mecmuaları üzerinde yaptığı çalışmasında (Karavelioğlu, 2017: 431) bu mecmuadan bahsetmemiştir.

Şiir Mecmuasında Yer Alan Bâkî Mahlaslı 2 Gazel

Bâkî *Divanının* Türk edebiyatının en çok okunmuş ve istinsah edilmiş eserlerinden biri olup (Doğan, 2002: 24) yazma eser kütüphanelerinde ve özel kitaplıklarda iki yüze yakın nüshasının olduğu bilinmektedir (Macit, 2021: 25). Bâkî'nin *Divanının* bugüne kadar üç baskısı ve en son Sabahattin Küçük tarafından da tenkitli neşri hazırlanmıştır. (Kesik, 2012: 115). Bâkî'nin yüzlerce nüshayı bulan divan nüshaları haricinde çeşitli şiir mecmualarında da şiirleri yer almıştır. Bunlar aşağıda "Bâkî Mahlaslı Şiirler Üzerine Hazırlanan Çalışmalar Bibliyografyası" başlığı altında listelenmiştir.

Şiir mecmualarındaki şiirlere ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği fikrinin yanında (Kesik, 2012: 115) mecmualar gün ışığına çıktıkça şairin divan dışında kalan şiirlerinin en aza inmiş olacağı (Aydemir, 2007: 132) da ifade edilmiştir.

Köksal, divanlarda yer almayan şiirler bahsini ele alırken bu tür çalışmaların iki kolda ilerlediğini kaydetmiştir. Bunlardan ilki, divanı olduğu hâlde şiir mecmualarındaki şiirlerin de eklenmesiyle yapılan divan çalışmalarıdır ve Köksal'a göre bu konu tez konusu arayan yüksek lisans öğrencileri için bakir bir alandır. İkinci kol ise divanı yayımlanmış şairlerin bu neşirlerde yer almayan şiirlerinin makale hâlinde hazırlanmasıdır ve kendisinin de on yıldır bu konu üzerine yayın yaptığını ifade etmiştir. (Köksal, 2012a: 88-89).

Çalışmamızla birlikte biz de Bâkî'nin bilinmeyen şiirleriyle alakalı yapılan çalışmalara bir katkı sağladığımızı düşünmekteyiz. Bununla birlikte bahsedeceğimiz iki gazelin kesinlikle Bâkî'ye ait olduğu düşüncesinde değiliz.

Bahadır⁷ ve Kesik'in⁸ bu konudaki tespit ve çıkarımları da bu konuya ışık tutar niteliktedir.

Çalışmamıza konu olan Ali Emiri Manzum 674'teki mecmuanın şiir veya nazire mecmuası olduğuna dair iki ayrı görüş yer almaktadır. Mecmuayı "şiir mecmuası" şeklinde nazireleri de içine alacak şekilde bir üst başlık altında değerlendirmek daha makul görünmektedir. Mecmuada nazireler de yer almaktadır ve bu şiirler "Nazîre-i (...)" şeklinde müstakil bir başlıkla verilmiştir. (Turgut, 2013: 18).

Bir diğer husus da bu mecmua kütüphanede "Hurûf-ı Hicâ Üzerine Mürettep Eş'âr" ismiyle kayıtlıdır ve şiir sonlarındaki harf değişiklikleri derkenarlarda "harfû'l-bâ", "harfû'l-tâ" şeklinde belirtilmiştir. Böylelikle mecmua, şiirlerin alfabetik olacak şekilde alt alta sıralandığı ve antoloji niteliğinde seçme şiirlerin yer aldığı bir şiir mecmuası gibi durmaktadır.

Bâkî'nin söylediği nazirelerden bir kısmının yazma ve basılı divanlarda olmadığı daha önce de ifade edilmiştir (Küçük, 1987: 147). Aynı zamanda birçok mecmuada benzer şiirlerin peş peşe sıralandığı ve bu şiirlerin nazire olup olmadığı mecmuaların bir kısmında belirtildiği (Aydemir, 2007: 125) söylenmiştir. Çalıştığımız mecmuada ise nazire olan şiirlerin "Nazîre-i (...)" başlığıyla verildiğini daha önce ifade etmiştik. Aşağıdaki iki gazelin başlığı ise "Bâkî rast" şeklindedir şiirlerin makta beyitlerinde "Bâkî" mahlası yer almaktadır ve bu iki gazel *Divan*'da bulunmamaktadır. Çalışmamızın konusu da *Divan*'da bulunmayan Bâkî mahlaslı bu iki gazelin Bâkî'nin *Divan*'da yer alan diğer şiirleriyle dil ve üslup açısından mukayesesinin yapılarak Bâkî'ye ait olup olmadığının üzerinde durulması olup iki gazelin nazire olup olmadığı ya da kime nazire olarak yazıldığı gibi tartışmalar çalışmamızın sınırları dışında kabul edilmiştir.

Bâkî'nin *Divan*'da yer almayan şiirlerinin ilki çalıştığımız mecmuanın 32^a yüzünde Hızrî mahlaslı şairin "-U saña" redifli şiirinden sonra yer alan gazeldir:

Bâkî rāst
Fā' ilātün/Fā' ilātün/Fā' ilātün/Fā' ilün

⁷ "Dönemin tezkireleri incelendiği zaman, Bâkî mahlasının sadece bir kişi tarafından kullanıldığı görüldüğü için çalışmaya konu olan gazellerin Bâkî'ye ait olduğu noktasında şüpheye yer kalmamaktadır." (Bahadır, 2013: 191).

⁸ *Tespit ettiğimiz bu şiirlerin kesin olarak Bâkî'ye ait olduğu iddiasında değiliz. Ancak, şairin divanının sadece yazmalarının 100 civarında olması ve şiirlerinin devrinden itibaren birçok mecmuada kayıt altına alınması, divan basılırken tüm yazmaların nüshalarının görülememesi, mecmualara bu şiirlerle birlikte basılı divanlardaki birçok şiirin bir arada bulunması bunların Bâkî'ye ait olabilme ihtimalini kuvvetlendirmektedir.* (Kesik, 2012: 122).

Remel: -.-/-.-/-.-/-.-

*Ey şanem cevr ile cān almak olupdur hū saña
Yüri şimden gérü terk édem teni yā hū saña⁹*

*Seyle vérüp 'ālemi aqıtma her dem yaşumu
Dōstum hayr eylemez āhir bu kanlu şu saña¹⁰*

*Çünki alduñ būy-ı zūlfın tutma vaşlından ümīd
Yüri éy bād-ı şabā ölince yeter bu saña¹¹*

*Ol gözi mestāneye uyduñ çün ey dil yüri var
Géceler tā şubha dek olsun harām uyhu saña¹²*

*Şubh-veş şādık geçerseñ rāh-ı 'ışkında eger
Ol kamer-ruh bir géce Bākī olur pehlū saña¹³ (Turgut, 2013: 20).*

Bākī'nin *Divan*'da yer almayan mecmuada tespit edilen ikinci gazel ise mecmuanın 141^a yüzünde Mestī mahlaslı şairin “-ArUñ” redifli şiirinden sonra yer almaktadır:

Bākī rāst¹⁴

Fe 'ilātün/Fe 'ilātün/Fe 'ilātün/Fe 'ilün

Remel: ...-/...-/.../..-

Tütüya eylemeyen gözlerine hāk-i derūñ

Göremez gün gibi rüşen yüzini sen kamerūñ¹⁵

İntizār ile ben öldüm gelesin déyü seni

Néce bir yollara düşüp gözedem reh-güzerūñ¹⁶

⁹ Ey put gibi güzel olan (sevgili)! İnciterek canımı almak senin huyun olmuştur, artık öleyim de sen de bu huyundan vazgeç.

¹⁰ Dostum, her an gözyaşımı akıtıp da heba etme, bu kanlı gözyaşı sana hayır getirmez.

¹¹ Ey sabah rüzgârı! (Sevgilinin) perçeminin kokusunu aldığın için artık ona kavuşma ümidi içinde olmana gerek yok, bu (koku) sana ölünceye kadar yeter.

¹² Ey gönül! O, gözleri mest edene uyduğun için gecelerden sabaha kadar uyku sana haram olsun, var yoluna git.

¹³ Bākī! Aşk yolunda hakiki sabah aydınlığı gibi sadık olursan, o ay yüzlü, bir gece senin yanına gelebilir/ebediyen seninle olur.

¹⁴ Bahadır'ın, Bākī'nin *Divan*'da yer almayan Pervâne Bey nazire mecmuasında yer alan 28 şiirini ele aldığı çalışmasında bu şiirin yedi beyitlik versiyonunu tanıtmıştır. bkz. (Bahadır, 2013: 205-206).

¹⁵ Sen gibi ay yüzlü sevgilinin kapısının toprağını gözlerine sürme eylemeyen, güneş gibi parlak olan yüzünü göremez.

Benden ayurduğı-çün yâri nifâk ile hasûd
Göreyin éy dil anı oğına uğrasın erûñ¹⁷

Defter-i ‘ışkına_ aduñ yazıla ‘unvânlar ile¹⁸
‘İşk yolında eger terkini urduñsa serûñ

Bâkî şarrâf olana şi‘ rûñi ‘arz eyle yûri
Vérme nâ-ehl eline qadrini bilmez güherûñ¹⁹ (Muslukcu, 2014: 138).

Bu gazeller Bâkî’nin *Divan*’daki şiirlerindeki kafiye ve redif kullanımı ile mukayese edildiğinde Bâkî’nin *Divan*’da yer alan “o” ve “ben” zamirleriyle kurduğı “-Ir aña” (Küçük, 1994: 105) ve “-r baña” (Küçük, 1994: 108) redifli iki gazelin varlığı, yukarıda yer alan “sen” zamirini içine alan “-U saña” redifli ilk gazelin Bâkî’ye ait olabileceğı ihtimalini arttırmaktadır. Nitekim *Divan*’da elif harfiyle kurulmuş gazeller içinde “sen” zamiriyle şiir yer almamaktadır. Mecmuada yer alan “-U saña” redifli gazel *Divan*’da yer alan “-Ir aña” ve “-r baña” redifli gazellerin devamı niteliğinde gibi durmaktadır.

Ayrıca *Divan*’da “-Uñ” redifli gazellerin sayıca fazla olması nedeniyle (23) (Küçük, 1994: 253-275) yukarıdaki “-ArUñ” redifli ikinci gazelin Bâkî tarafından *Divan*’da bilerek tercih edilmediğı²⁰ şeklinde bir tespit bulunmak imkân dahilindedir.

Bâkî’nin *Divan*’da yer alan şiirlerinde üslup ve muhteva özellikleri incelendiğinde anlatmaya çalıştığı ızdırabın derinlere inmediğı ve bu ızdırabın altında bir yaşama arzusunun olduğu ifade edilmiştir. Hatta Fuzûlî gibi gerçek bir ızdırap duymadığı ve bunu duyuramadığı söylenmiştir (İpekten, 1988: 41). Yukarıdaki iki gazelde de âşğın bir ızdırabı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Bâkî, iki gazelin de sonlarına doğru bu hâlden sıyrılmıştır. Gazellerin makta beyitlerine inildiğinde ilkinde bir ümide sarılış göze çarparken ikincisinde şiir boyunca süregelen olumsuz hava müstağni bir tavırla dağıtılmıştır:

*Şubh-veş şâdik geçersen rāh-ı ‘ışkında eger
Ol kamer-ruḥ bir géce Bâkî olur pehlū saña*

¹⁶ (Sevgili!) Sen gelesin diye beklemekten öldüm, yollara düşüp de geçtiğın yolu daha ne kadar gözleyeceğim?

¹⁷ Ey gönül! Haset eden (rakip) bozgunculukla sevgiliyi benden ayırdığı için (rakibin) bir adamın okuyla vurulduğunu görürüm.

¹⁸ Ey gönül! Eger aşk yoluna baş koyduysan adın aşk defterine şan ve şöretlerle yazılsın.

¹⁹ Bâkî! Sen şiirini iyi anlayana sun, ehil olmayanın eline cevherini verirsen değerini anlamaz.

²⁰ “Bâkî’nin *Divân*na her nasılsa girmemiş daha pek çok şiiri mevcuttur. Bu, Bâkî’nin şuurlu bir tercihi olabileceğı gibi bu şiirlerin *Divân*’ın tertibinden sonra yazılmış olması da mümkündür.” bkz. (Köksal, 2013: 326).

*Bâkî şarrâf olana şî'rüni 'arz eyle yûri
Vérme nâ-ehl eline kâdrini bilmez güherün*

Bâkî'nin şiirlerinde tasavvufa dair izler yer almadığı için ikinci bir anlam yer almadığı, şiirlerinin yüzeysel olduğu ve derinliğinin bulunmadığı ifade edilmiştir (İpekten, 1988: 43-44). Yukarıdaki iki gazelde de tasavvufi anlam içeren imgeler yer almamaktadır. İlkinde sevgilinin eziyet etmesi, âşığa yüz vermemesi, sevgilinin hasretinden âşğın gözünden kanlı yaş gelmesi, sabah rüzgârının sevgilinin kokusunu taşıyıcı bir misyonunun olması, sevgilinin gözlerinin sarhoş edici özelliği ve âşğın sevgilinin yolunda fecr-i sâdik gibi sâdik oluşu; ikincisinde ise sevgilinin toprağının sürme gibi düşünülmesi, yüzünün aya benzetilmesi, âşğın sürekli sevgilinin yolunu gözlemesi, haset eden rakibe beddua edilmesi, aşk yolunda başın feda edilmesi gibi klâsik Türk edebiyatının temel imgeleri işlenmiştir.

Bâkî'nin şiirinin yapmacık bir tasannüdan uzak ve kolayca söylenmiş bir havasının olduğu da ifade edilmiştir. Aynı zamanda Bâkî'nin şiirindeki en önemli özelliklerden birinin nazım diline temiz ve pürüzsüz İstanbul Türkçesini getirmesi olduğu söylenmiştir. Yabancı kelimelerin çoğunlukta olduğu beyitlerinde bile kusursuz bir âhenk olduğu, birçok şiirinde halk diline yaklaşan külfetsiz sade beyitler söylediği ve halk deyimlerine yer verdiği tespit edilmiştir. (İpekten, 1988: 46-47). Bu tespitlerin ışığında özellikle ilk gazelin ikinci beyti ve ikinci gazelin üçüncü beytinde sözü yormayan ve herhangi bir imgeye de başvurulmamış yalın bir söyleyiş göze çarpmaktadır:

*Seyle vérüp 'âlemi akıtma her dem yaşumu
Döstum hayr eylemez âhir bu kanlu şu saña*

Benden ayurduğı-çün yâri nifâk ile hasûd
Göreyin éy dil anı oğına uğrasın erün

Klâsik nüktenin dayandığı "ihâm" ve "tevriye" sanatlarının Bâkî'nin şiirinin hâkim unsuru olduğu belirtilmiştir (Çavuşoğlu, 2001: 11). Yakın ve uzak manası bulunan bir lafzın zihne hemen gelen yakın manasını değil uzak manasını kastetmek (Saraç, 2010: 207) anlamına gelen "tevriye (ihâm)" sanatı ilk gazelin makta beytinde "Bâkî" mahlasında karşımıza çıkmaktadır. Şair bu mahlasın yakın anlamıyla kendisini kastetmiş, uzak anlamıyla ise ay yüzlü sevgilinin ebediyen yanında olacağını ifade etmiştir.

Bâkî'nin *Divan*'da yer alan şiirlerindeki beyitler "aynı kudrette ve etkileyicilikte söylenmiş" yani "yek-âvâz" görünümündedir (Saraç, 2011: 49). Bahsi geçen iki gazelde de bütün beyitler ayrı ayrı kuvvetli manalar ifade etmektedir.

Bâkî'nin *Divan*'da yer alan şiirlerinde atasözleri ve deyimlerle ilgili oldukça fazla örneğin olduğuyla alakalı bir çalışma ortaya konmuştur (Kaya, 2020: 404). Buna örnek olarak ilk gazelin makta beytinde "Altının kıymetini sarraf bilir." (Aksoy, 1968: 46) atasözünün işlendiği görülmektedir:

Bâkî şarrâf olana şi'rüñi 'arz eyle yüri

Vérme nâ-ehl eline kıadrini bilmez güherün

Bâkî Mahlaslı Şiirler Üzerine Hazırlanan Çalışmalar Bibliyografyası

Bâkî'nin *Divan*'da yer almayan şiirleriyle alakalı bugüne kadar direkt veya doğrudan on dört çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda 76 gazel, 49 beyit, 13 matla, 6 müfred, 2 tahmîs, 1 kıt'a, 1 mülemma beyit ortaya çıkarılmıştır. Bu alana daha önce de bahsi geçtiği üzere yürüttüğü "Baki'nin Şiir Mecmualarında Yer Alan Şiirleri" adlı proje ile (Kesik, 2013: 339) en çok eğilen Beyhan Kesik olmuş ve bu konuda dört ayrı çalışma hazırlamıştır.

Yapılan çalışmalar aşağıda listelenmiştir:

BAHADIR, Cem Savaşkan (2013). "Bâkî'nin Pervane Bey Mecmuası'nda Yer Alan Yayınlanmamış Gazelleri", *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 1, s.s. 187-213.

KACAR, Kübra (2020). "Bâkî'nin Yayınlanmamış Bazı Şiirleri (Bir Gazel-İki Beyit)", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 17, Sayı: 65, s.s. 281-287.

KAPLAN, Hasan (2018). "Bâkî'nin Basılı Divanlarında Yer Almayan Şiirleri ve Divanının Bir Nüshası Üzerine Bazı Notlar", *International Journal of Language Academy*, Cilt: 6, Sayı: 2, s.s. 223-253.

KESİK, Beyhan (2012). "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, s.s. 115-122.

KESİK, Beyhan (2012). "Bir Yazmadan Hareketle Bâkî'nin Yayınlanmamış Şiirleri", *Turkish Studies*, Cilt: 7, Sayı: 1, s.s. 1489-1500.

KESİK, Beyhan (2013). "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler-II", *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 13, s.s. 337-350.

KESİK, Beyhan (2016). "Bâkî'nin Yayınlanmamış Bazı Şiirleri (Üç Gazel Bir Matla)", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, Sayı: 2, s.s. 79-85.

KILIÇ, Muzaffer, B. ÇELİK (2017). "Bâkî'nin Gazellerine Ek ve Derzi-Zâde 'Ulvî'ye Nazîreleri", *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 18, s.s. 253-332.

- KÖKSAL, M. Fatih (2013). "Bâkî'nin Bilinmeyen Veda Gazeli ve Dîvânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, s.s. 319-330.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1987). "Bâkî'ye Dâir Notlar", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.s. 147-156.
- ÖZTÜRK-FİDAN, Gülşah Gaye (2010). "Konya Mevlana Müzesi 2095 Numarada Kayıtlı Mevlevilikle İlgili Bir Mecmuadan Hareketle Bâkî'nin Yayımlanmamış Bir Şiiri", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s.s. 95-108.
- TANYILDIZ, Ahmet (2015). "Tahran'da Bulunan Türkçe Bir Şiir Mecmûası ve Neşredilmemiş Bazı Şiirler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Sayı: 1, s.s. 1-49.
- TAŞ, Hakan (2010). "Bâkî'nin Dîvân'da Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyzî'nin Naziresi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s.s. 181-192.
- YILMAZ, Gökçehan Aysel (2017). "Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Haşmet ve Bâkî'ye Nispet Edilen Şiirler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3, s.s. 1478-1489.

SONUÇ

Şiir mecmualarından hareketle divanı yeniden şekillenen ve şekillenmesi gereken şairler vardır.

Bâkî'nin iki yüze yakın *Divan* nüshasının yanı sıra şiir mecmualarından tespit edilen şiirleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ali Emîrî Manzum 674'te yer alan şiir mecmuasında Bâkî'nin *Divan*'da yer almayan iki gazeli tespit edilmiştir.

Mecmuanın şiir sonlarındaki seslerin alfabetik şekilde sıralanması ile oluşturulmuş bir şiir mecmuası olduğu, nazire olan şiirlerin mecmuada "Nazîre-i (...)" başlığıyla verildiği ifade edilmiştir.

Divan'da yer almayan Bâkî mahlaslı iki gazelin nazire olup olmadığı konusu çalışmanın sınırları dışında yer almasına rağmen kısaca tartışılmıştır.

Mecmuadan tespit edilen iki gazelin Bâkî'ye ait olup olmama durumu ise *Divan*'da yer alan şiirlerle dil ve üslup özellikleri açısından mukayese edilmesiyle ortaya konmuştur. Bâkî'nin *Divan*'daki şiirlerinde tasannudan uzak ve sade söyleyişle halk deyimlerini kullanım şekli, gazellerinin yek-âvâz oluşu, şiirlerinde atasözleri ve deyimleri kullanımı mecmuada yer alan iki gazelde de karşımıza çıkmıştır.

Bâkî'nin *Divan*'da yer almayan şiirleri üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir, bu konuda yapılan on dört çalışma listelenmiştir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1968). *Atasözleri ve Deyimler (El Kitabı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKTAŞ, Muhammet Mutlu (2018). “Bâkî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt: 4, Sayı: 4, s.s. 876-913.
- AYDEMİR, Yaşar (2007). “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, *Turkish Studies*, Cilt: 2, Sayı: 3, s.s. 122-137.
- AYDIN, Esra Gülnur (2014). Millet Kütüphanesi Ali Emirî Manzum 674 Numarada Kayıtlı 16. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuası (vr. 50b/100b), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- AYNUR, Hatice (2003). “Mahremî”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, s.s. 390-391.
- BAHADIR, Cem Savaşkan (2013). “Bâkî”nin Pervane Bey Mecmuası’nda Yer Alan Yayınlanmamış Gazelleri”, *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 1, s.s. 187-213.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2001). *Bâkî ve Divânından Örnekler*, İstanbul: Kitabevi.
- ÇOLAK, Esra (2014). Ali Emiri Manzum 674’teki Şiir Mecmuası (Vr. 151^a-200^b) (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2002). *Bâkî*, İstanbul: Metropol Yayınları.
- GIYNAŞ, Kamil Ali (2011). “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, s.s. 245-260.
- İPEKTEN, Halûk (1988). *Baki: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KARAVELİOĞLU, Murat A. (2017). “Millet Kütüphanesi AE Manzum Koleksiyonunda Bulunan Bazı Türkçe Şiir Mecmuaları”, *Divânu Lugâti’t-Turk’ten Senglah’a Türkçe*, (Haz: M. Ölmez vd.), İstanbul: Kesit Yayınları, s.s. 427-465.

- KAYA, Bülent (2020). "Bâkî Divanı'nda Atasözü ve Deyimler", *Asia Minor Studies*, Cilt: 8, Sayı: 1, s.s. 403-417.
- KILIÇ, Atabey (2012). "*Mecmûa Tasnifine Dair*", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Şiirinin Kırkambarı, (Haz: Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları, s.s. 75-96.
- KÖKSAL, M. Fatih (2012a). *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2012). "*Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)*", Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Şiirinin Kırkambarı, (Haz: Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları, s.s. 393-418.
- KÖKSAL, M. Fatih (2017). "Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, s.s. 84-123.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1987). "Bâkî'ye Dâir Notlar", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.s. 147-156.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Divânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KUT, Günay (1986). "*Mecmu'a*", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), C. 6, s.s. 170-173.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MACİT, Muhsin (2021). *Söz Mülkünün Sultanı Baki*, İstanbul: Muhit Kitap.
- MUSLUKCU, Ferhat (2014). Ali Emirî Manzum 674'teki Şiir Mecmuası (Vr. 100^b-150^b) (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). "*Divan*", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri, C.1, s.s. 456-457.
- PARLAKKILIÇ, Ayşe (2013). "*Mehmed Çavuşoğlu Danışmanlığında Hazırlanan Tezler*", Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu Prof. Dr. Mehmed

- Çavuşoğlu Anısına, (Ed: Muhammet Kuzubaş), Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, s.s. 30-46.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2010). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, İstanbul: Gökkubbe.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2011). *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkubbe.
- Şemseddin Sami (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TANYILDIZ, Ahmet (2012). “Şiir Mecdûalarının Neşri Hakkında”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 21, s.s. 225-239.
- TARLAN, Ali Nihad (1946). “Eski Mecdualar Arasında”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 2, s.s. 122-137.
- TAŞ, Hakan (2009). “Mecdû’a-i Nezâ’ir’de, Yayımlanmış Dîvânlarda Bulunmayan Gazeller -I-”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 179, s.s. 227-237.
- TURGUT, Elif (2013). 16. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecdualarının İncelenmesi (1b-50a), Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- UZUN, Mustafa İsmet (2003). “Mecdualar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, s.s. 265-268.
- YAZAR, Sadık (2013). “XVI. Yüzyılda Derlenmiş Bir Musammat Mecdualarının”, *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 1, s.s. 601-650.
- YILMAZ, Ozan (2008). “Metin Te’sisinde Şiir Mecdualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecdualar ve Muhtevası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, s.s. 255-280.
- ZÜLFE, Ömer (2006). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve ve Şiirleri*, Ankara: Edebiyat Yayınları.